فلسفی ئیسلامی.. ئولریش ودلف.. کاو جلال لە ئەمانییو

10 گەانو بە ئەیستەتلیس:

ئیبن وشد

وک گەتمان ئەم باوەە لە کەشکی ئەلموو‌حیدون لە مەاکیش اگەیەنرا (1) و هەر لەو پیاوەکی گەنجیش بیستی کە گرنگیی بە سەرجەم پرسیارەکانی زانست دەدا: ئەبولولید ئیبن وشد کە لە ئەوروپا زەرتر بە ئاڤروەس ناسراو (1198 مردوو). ەەگەی ژیانی هەندەک هاوشەویی لەتەک ەەوتی پەگەیشتنی ئیبن توفەیلدا هەبوو: ئەمیش لە ئیسپانیاو (وەلە ئەم لە کەردباو) هاتبوو بە باکوری ئەفریکا، ئەمیش پزیشکی فەرکراو (و هەروەها یاساوان) بوو و لە دیراسەی فەلسەفەدا قووبەو، جگە لەو دەستی کرد بە نووسینی شەرح (کەمەنتار) لەبارەی فەلسەفەی ئەیستەتلیس – پەدچەت ئیبن توفەیل ئامادە نەبووبەت ئەم ئەرکە لەئەستە بگرەت، بەیە پەشنیاری بە سوەتان کردبەت ئەرکەکە بدات بە هاوپیشە گەنجترەکەی. سەرباری ئەو بەدگمەن دەتوانین ئەم دوو هزرڤانە بە یەکدی بەراورد بکەین، چونکە ئیبن وشد پەشبینیی تەواو جیاوازی سەبارەت بە چییەتیی فەلسەفە و مەژووی فەلسەفە هەبوو، بەیە بە ەەگەیەکی دیکە دەگەا تاکو زانستی فەلسەفەیی لەو پەشوییانە دەربهەنەت کە بە دانوستاندنەکانی سەدەی یازدەیەم و دوازدەیەم دوچاریان بوو بوو. جیاوازییەکان سەرتا بەو پرسیارە دەستپەدەکەن کە داخە ەە بە مرەڤ درابەت بفەلسەفەنەت. ئاشکرایە ئەم پرسیارە بە هیچ شەویەک ئیبن توفەیلی بە خەیەو خەریک نەکردبوو، وەلە ئیبن وشد هەندە بەجیددی وەریگرت کە ئیدی کارەکی خەی بە ناونیشانی "لەتوەژینەوەی بەەنەرەو" ("فەسە ئەلمەقال" – و) بە تەرخان کرد. ئەمە گەرەکە وشەییانە لەم ناونیشانە تەبگەین، چونکە ئیبن وشد لەم تەکستەدا بەو ازی نابەت کە بە ئەرگومەنتی فەلسەفەیی بەرگری لە ئیدەکانی بکات، بە پەچوانەو دەیەوەت بگات بە بەیارەکی یاسایی لەبارەی ئەو "کە داخە دیراسەی فەلسەفە و لەگیک لە یاسا (ی ئایینییە)و ەەپەدراو بەت، یاساغ یان پەشنیار کرابەت، یاخود زەرووری بەت".

ئیبن وشد بە ئەو مەبەستە دەگەەتەو بە قورئان کە گرنگترین سەرچاوەی بەیاری دادوەریانەی ئیسلامییە و تەیدا گەتەی بەم چەشنە

دەبینتەوە: "ئەو کە تەوانینتان هەیە، هەروەها بهزرێن" (سورەتی 59، ئایەتی 2) (2)، یان: "ئایا ئەوان ئانمان لە دەستاتی (خودا) بەسەر ئاسمان و زەویدا و لەوش کە خودا سەراپا ئافراندوویەتی؟" (سورەتی 7، ئایەتی 185)(3). ئەم گەتانە بە تەوانینی ئیبن ەوشد دەیسەلمێنن کە پەویستە مرۆڤان لە بارەی ەکخراوی جیهان و بنەتی خودی خۆیان بهزرێن، بەڵە زەرتر لەوش، ئەم لەهزرینە گەرەکە بە چاکترین شێوازی شیاو ئەنجام بدرێت، چونکە قورئان هەروەها دەبژێت: "بە دانایی و ئامۆژگاریی چاک بانگی مرۆڤان بکە بە سەر ەگەی پەروەردگارت و بە چاکترین شێوەی شیاو موجادەلەیان لەگەڵدا بکە …" (سورەتی 16، ئایەتی 125)(4). وەلە باشترین شێوەی هزرین ئەوەیە کە ئەنجامەکانی دەسەلمێنرێن. ئەو فەلسەفەیە کە زەرتر لە زانستەکانی دی پشت بە زانینومای سەلماندنی ئەیستەتەلیس دەبەستێت. کەواتە ئیبن ەوشد دەتوانێت وەک یەکەم سەرئەنجامی لەهزرینەکانی جەخت بکات کە قورئان (و بەمەش شەریعەت) نەک تەنیا پێشنیار دەکات، بەڵکو هەروەها وەک فرمان (واجب) دەیسەپێنێت کە مرۆڤان خۆیان بە فەلسەفەوە خەریک بکەن.
بەگومان ئەم فرمانە هەموو مرۆڤان وەک یەک ناگرێتەوە. ئاخر ئیبن ەوشد هاوشێوەی هزرڤانانی پێش خۆی جیاوازی دەکات لە نێوان گروپی جودای مرۆڤاندا. هەندێک کەس لە بورهانەکانی (دەمەنستراسیۆنەکانی) فەلسەفە تێدەگەن، هەندێکی دیکە تەنیا لە ئەرگومێنتە دیالەکتیکی یان ەەوانبەژێرەکان تێدەگەن و لەبەر ئەم هۆیە لە داواکارییەکە بە فەلسەفاندن بەدەرکراون. سەرباری ئەوە دەربڕینەکەی ئیبن ەوشد وەک هاندانێک دەمێنێتەوە، چونکە ئێستا هەروەها واتایەکی ئەوتە دەگەیەنێت کە فەلسەفە بەچەندوچوون پەویستە بە هەموو ئەو کەسانە کە خاوەنی زیرەکی بەهێزن. وەلە گەڵ ئیبن ەوشد بەڵاستی بییەوێت ئەم ەەنومایە لە قورئانەوە دەربئەنجامێنێت، ئەوا دەبێت ەوونی بکاتەوە کە بەچی نووسەرانی دیکە (بە نموونە غەزالی) تەمەتی زیندەق دەدەنە پاڵ فیلەسوفان و لەڕشدا بە هەمان شێوە پشت بە قورئان دەبەستن.
لەسەر ئەمەش "لەتوژینەوەی بەنەڕەوە" وەەامکمان پەیدات، ئەوە ئێستا نەک لە لەهزرینەکی یاساییەوە، بەڵکو لە تەوانینکەوە لەبارەی پرنسیپەکانی ئاقڵی (تەفسیری) قورئان. ئیبن ەوشد جەخت لەوە دەکات کە نابێت مرۆڤ هەمیشە تەنیا بە یەک شێواز لە نووسراوی پیرۆز تێبگات، بە پێچەوانەوە سێ جۆری جیاوازی گەتە لە خە دەگرێت و هەر یەکەیان پەویستی بە دەرچەیەکی ئاقڵکاریانەیە: 1) کەمەک ئایەت هەیە کە لەنەو خەیەوە ەوون و ئاشکرایە و مرۆڤ دەتوانێت چە بە دەستوێژکانی بورهان و چە بە دەستوێژکانی دیالەکتیک و

وانبژی بوونی لی تبگات. نموونیک بۆ ئم کمۆ ئایتۆ بریتییۆ لم ستیۆ: "هیچ خودایک جگۆ لۆ ئلا نییۆ". ئم ستیۆ بۆ هموو یکک شنۆ و نابت بۆ اڤکردنی خوازیی بزر واتاکی لبکرتۆ. 2) کمۆکی دیکی ئایت هیۆ کۆ بگۆری گوزارشتی درکی وک کمۆی یکم وون و ئاشکرایۆ، ولۆ پویستۆ مرڤانی سادش وشییانۆ لی تبگن؛ ئمۆ بۆ نموونۆ لم ستیدا دبینین: "خودای میهربان لسر تختی خی دامزرا" (سورتی 20، ئایتی 5)(5). ئم ستیۆ وا پشانی زرینی ئیماندارانی دۆدات هروک خودا وک پاشایک لسر تخت دانیشتبت، ئمش لتک تگیشتنی ئواندا بۆ دسات یکدگرتۆ. ولۆ کۆ خاونی تگیشتنی باتر بت، دزانت کۆ خودا ناجستییۆ، کواتۆ ناشت بۆ شونکۆ ببسترتۆ، بیۆ کسانی خاون زینکی بهز دزانن کۆ دبت ئایتکی بۆ چشنی قورئان خوازییانۆ اڤۆ بکرت. 3) لۆ کتاییدا کمۆکی دیکی ئایتگلی قورئان هیۆ و پیوند پیانۆ دیار نییۆ کۆ داخۆ مرڤ وشییانۆ یان لۆ مغزایکی خوازییدا لیان تبگات. ناسراوترین نموونۆ بۆ ئۆ گتکانن لباری زیندووبوونۆ (قیامت). ئمۆ ناتوانین پشتبستوو بۆ سلماندن ئم گتانۆ بپشکنین، چونکۆ ئمۆ بئاسانی نازانین کۆ بۆ چۆ شۆیک زیندووبوونۆکۆ (جستیی؟ هشکی؟ تاککسی؟) ژک لۆ ژان وودۆدات. ئیبن وشد لۆ وشی ئم جرۆ ئایتاندا جخت دکات کۆ زانایان دتوانن بچوونی جیاوازیان هبت، چونکۆ هیچ کامیان ناتوانت زانینوماکی خی بۆ ئرگومنتی بورهانی مسگر بکات. بیۆ نابت هیچ کس بهی بچوونکانییۆ بۆ زندیق دابنرت – یان ئۆتا ئۆ کسۆ نکی لۆ خودی بنماکی ئیمان دکات (لم وشدا هقیقتی زیندووبوونۆ) و بمش دژبژیی یکک لۆ بنماکانی ئیسلام دکات. کواتۆ ئیبن وشد بۆ اڤی قورئانیش بقد پویست فزای کارکردن دادنت – هر ئوندۆ کۆ ئۆ خی پویستی پیتی. بۆ، اڤی قورئان تنانت مسگری بۆ سرئنجامی لهزرینۆ یاساییکانی ئۆ دۆدات، چونکۆ دیاستنت کۆ گتکانی نووسراوی پیرز (ئۆ گر دروست اڤۆ بکرن) لتک تز فلسفییکاندا یکدگرنۆ. ولۆ گر ئمۆ ئۆها بت، ئیدی هیچ هیک بۆ ناوزاندنی فیلسوفکان لگۆ نابت. کۆ سرباری ئۆ کاری ئۆها بکات، بچندوچوون بسهوودا چوو. ئمۆ بگومان غزالیش دگرتۆ کۆ لۆ نووسینکیدا بۆ ناونیشانی "دژبژیکردنی فیلسوفکان" / Inkohärenz der Philosophen ("تهافوت ئلفلاسیفۆ" – و) گتبووی، فیلسوفکان لۆ بیست پنتدا بهۆدا چوون (بوانۆ سرۆ، لا 59

(ی کتێبەکە – و)).
دەرخستنی ئەوە دووەم ئەرکی گرنگە کە ئیبن ڕوشد لەئەستۆی دەگرێت. ڕاستییەکەی دەبوو ئەم ئەرکە بەجێبگەیەنرێت، چونکە لەسەر تانوتەی ڕاگەیەنراوەکانی نێو "دژبەژیکردنی فەیلەسوفەکان" نە ئیبن باجە (کە پەدەچێت تێکستەکەی نەناسیبێت) و نە ئیبن توفەیل (کە پەدەچێت لە پێناوی ڕاگرتنی هارمۆنیدا گرنگیی بە تێکستەکە نەدابێت)، پەرچەکرداری پێگونجاویان نواندبوو. ئیبن ڕوشد ئەوها نەبوو، چونکە دەیزانی ناشێت هەرشەکی بەو چەشنە لەدژی فەلسەفە بە شەرحکردن وەلاوەبنرێت، بەیە خەی بەو تەماتانەوە خەریک دەکات و وەڵامەک دەنووسێت: "دژبەژیکردنی دژبەژیکردن" / Inkohärenz der Inkohärenz ("تەهافوت ئەلتەهافوت" – و). ئەو لەم نووسینەدا ئاماژە بە سەرجەم تانوتەکانی غەزالی دەدات و هەوە دەدات بەرپەرچیان بداتەوە.
ئەرگومێنتەکانی ئیبن ڕوشد کە لەم نووسینەدا دێنە دەربەین، سەرنجڕاکێشن، چونکە لەسەر چەند ئاستێکی جیاواز دەبزوێن. ئەو لە لایەک هەرشەکانی غەزالی ڕەتدەکاتەوە، لە لایەکی دی ڕەخنە لە فەیلەسوفانی پێش خەی دەگرێت (پێش هەموویان لە ئیبن سینا): تەزە بیرلێنەکراوەکانی ئەوان بووەن بە هەیەک کە فەلسەفە ناتەبایی نێوەکی (تناقض) لە خە بگرێت و ئیدی بشێت هەرشی بکرێتە سەر. باوەجو ئیبن ڕوشد لەرەدا دەیەوێت شکۆمەندی بە دابی فەلسەفە بگەڕێنێتەوە، بەیە زەر مەبەستێتی فەلسەفە لە هەموو ئەو تانوتانە بپارێزێت کە غەزالی لەدژی دەری بەیبەوون. تەپکی تانوتەکانی غەزالی ئەو تەڕوانینەیە کە فەیلەسوفەکان بەبەواییان (کوفریان) بەاوکردەتەوە، چونکە ئەوان ئەم تەڕوانینانەیان فەرکردووە: 1) ئەزەلییەتی جیهان ("تەهافوت ئەلفەلاسیفە"، بەشی 1)، 2) خودا تەنیا بەگشتی شتە تاکەکان دەناسێت (بەشی 13)، 3) مرۆڤ نەک بە لەش، بەڵکو تەنیا بە دەروون زیندوو دەبێتەوە (بەشی 20).
ئیبن ڕوشد زەر بەتوندی ئەو تەماتانە ڕەتدەکاتەوە، ئەویش بە دانانی ئەم ئەرگومێنتانە: 1) قورئان لە هیچ جێیەکدا ناباژێت کە جیهان لە هیچەوە (من العدم – و) ئافرێنراوە و لە کاتدا هاتە ئاراوە. گەر لە قورئاندا بگشتی گوتە لەبارەی بنەڕەتی جیهان هەبێت، گوتەکان بەزەریی ئاماژەن بە ئەوە کە پەویستە ئەمە بە هاتنئارای جیهان کەرەسەیەکی (ماتەریەکی) ئەزەلی وەک دەرچە دابنێین؛ بە نموونە لە سورەتی 11، ئایەتی 7دا هاتووە: "هەر ئەوە کە ئاسمانان و زەمینی لە شەش ڕۆژدا دروست کرد کاتێک تەختی فەرمانڕەواییەکەی بەسەر ئاوەوە بوو …"(6). وەلە ئەم جەرە ئایەتانە ڕوون نین و دەرفەتی ڕاڤەکردن چە بە فەیلەسوفان و چە بە تیەلگان دەدەن، کەواتە ناشێت هیچ لایەنێک تەماتی بەبەواییی (کوفر)

بداتە پاڵ لایەنەکەی دی بەهەی بیرواکانییەوە. 2) ئەم بە هەمان شێوە پرسیارەکە لەبارەی زانینی خودا دەگرتەوە، وەڵە هەروەها لەرێش بەهەتگەیشتن لە فەیلەسوفەکان هەیە، چونکە ئەوان بە هیچ شێوەیەک نکۆی لەوە ناکەن کە خودا شتە تاکەکان (Partikularia) دەناسێت، بەڵکو تەنیا دەبەژن کە پەیستە جۆری زانینی خودا جیابکرێتەوە لە هەر شێوەیەکی زانینی مرۆڤ. ئاخر مرۆڤان هەنگاو بە هەنگاو زانینی خۆیان بەدیدەهێنن؛ لەزانییەکانیان بە ڕوانین لە شتە تاکەکان دەهێنرێنەدی، وەڵە ئەم لای خودا تەواو پێچەوانەیە: زانینی خودا هەر لە ئەزەڵەوە سەرجەم شتەکان (بە زانینی مرۆڤیشەوە) لە خۆ دەگرێت و پێشمەرج بووە یان پێشمەرجە بە ئەوە کە شتە تاکەکان بەدووی یەکدا دروست بوون یان دروست ببن. 3) لە کۆتاییدا لە پرسیاری زیندووبوونەوەشدا نائاوایی بەرانبەر فەیلەسوفەکان کراوە، چونکە ئەو زانینە کە ئەوان لەم ڕووەوە لە خۆکی دەگەیانن، بە هیچ شێوەیەک دژبەژیی قورئان ناکات، هەی ئەمەش پێشتر لە "لەتوەژینەوەی بەنەڕەوە"دا باس کرا: مرۆ ناتوانێت ئەو جیانەی قورئان کە لە زیندووبوونەوە دەدوێن، بە واتای وشە یان لە مەغزای خوازییەدا بچەسپێنێت، کەواتە ناشێت تەماتی بەبەوایی (کوفر) بدرێتە پاڵ هیچ کەسێک کە پەیوەست بەم پرسیارەوە ڕاقەیەکی دیکە ئەنجام دەدات.

بەمەش پەدەچێت هەموو پنتە گرنگەکان ڕوونکرابێتنەوە. ئیبن ڕوشد ڕەوایەتیی بە فەلسەفە دا، ئەوە چە لە داواکارییە بنەماییەکەیەوە ("لەتوەژینەوەی بەنەڕەوە") و چە لە تاکە تەزکییەوە ("دژبەژیکردنی دژبەژیکردن"). لەمبەدوا ئیبن ڕوشد ڕەپەدراوە بچێتە سەر لەهەزرینە فەلسەفەییەکانی خۆی. وەڵە ئەوە لەو نووسینانەدا ڕوونادات کە تا ئێستا لەمان ڕوانین، بەڵکو لە ژانرێکی دیکەی تێکستدا، واتا: نووسینە پوختە فەرکارییەکان، پارافرازە ڕوونکەرەوە و شەرحەکان (کەمێنتارەکان) کە لەبارەی کەبەرهەمەکەی ئەڕیستەتەلیس (هەروەها لەبارەی ڕەس پوبلیکا ی پلاتۆن و کارانی جیاوازی دیکەی ئەنتیکە) نووسینی.

ئیدی لە کۆتاییدا بەم نووسینانە هزری سیستەماتیکانەی خودی ئیبن ڕوشد ئاوەڵا دەبێت. وەڵە مەبەستی ئەو لەم نووسینانەدا ئەوە نییە کە ڕوانگەی نوێ و چاوەڕوانەکراو پێشانی فەلسەفە بدات، بەڵکو دەیەوێت ڕوانگەی ڕووەو ڕاستی بدۆزێتەوە. ڕاستی بە تەڕوانینی ئەو ناسراوە، چونکە پێشتر ئەڕیستەتەلیس پێیەڕویی کردووە. ئاخر ئەوە ئەڕیستەتەلیس بوو کە فێری کردین لە سروشتی دەوری خەمان تێبگەین و لە سروشتەوە دەرئەنجامگیریی بەهێز سەبارەت بە سەرجەمێتیی بوون ئەنجام بدەین. وەڵە ئەم توانستە درەنگتر لەدەستچوو، چونکە

هزرڤانانی وک ئیبن سینا فلسفیان بە تیلگییو (و ئیستتلیزمیان بە نوپلاتنیزمو) گرە دا؛ ئوان ئاستی بورهانییان تکە کرد بە ئاستکانی دیالکتیک و ووانبژی. هەر بەم شویە فلسفە کەهەنسە (تماسوکە) بنەتییەکی خی لەدەست دا و لەرشوە دەرفەت بە ەخنگرانی وک غزالی ەخسا هەرش بکەنە سەری.

ئیبن وشد بە ئوی هەوەست لەدژی ئو هەرشانە وەربگرەت، سەرلەنوە دەگەتەوە بە ستاگیرییەکە (بە ئیستتلیس – و). ئەمە لە زەر ووشدا سەرئەنجامەکی ئوتە دەهەنەت کە ئیبن روشد ئو تەز "نوە"یانە کە فیلسوفانی پەش خی بەتایبەتی گەانیان پەدابوون (بە نموونە جیاکردنەوی کرەک (ئەسەنس) و لەربوون (ئەکسیستەنس) لای ئیبن سینا، یان مەدەلە گەردوونناسییەکی فارابی بە خوداوە وک هە لە ترەپکدا) ەتدەکاتەوە و بە زانینوما "کلاسیکی"یە ئیستتلییەکان (واتا گوهەرکان وک بەردی بناغی بوون، خودا وک هەی بزووتن) جیان دەگرەتەوە. سەرەای ئو ئیبن وشد هەشتا هەر ناتوانەت وا ئاسان فلسفەی ئیستتلیس بنیاتبنەتەوە، ئو خیشی ئەمە دەزانەت، چونکە لە دەربینکانییەوە خویا دەبەت، کە ئو زانیاریی تەواوی هەبوو سەبارەت بەو اڤە جیاوازانە کە لەبارەی بەرهەمەکەی ستاگیرییەکە لە بەردەستدا بوون (اڤەکانی ئەلکساندەری ئەفرەدیسیاسی، تەمیستیەس، سیمپلیکیەس، یەهانس فیلیپەنەس و هتد). کەواتە ئیبن وشدیش لە لایەنی خیەوە اڤەی ئیستتلیس ئەنجام دەدات. ئو ئەستا دانوستانی ئو کەشانە دەکات کە لە کەبەرهەمەکەی ئیستتلیسەوە دەکەونەوە، هەروەها بەراوردی ئو اڤانە دەکات کە پەیوەند بەو کەشانەوە گەان پەدرابوون. بەم شویە ئیبن وشد بە خەریکبوونی بەویژدانانە لەتەک مەدەلە ترادیسینیەکانی چارەسەرکردندا دەگات بە یزەک وەام کە لە بەرنامەژییاندا تەواو نوە و ەسەنن.

بە ئو تیەریی زین ناسراوترین نموونەیە و لە لەهزرینەکانی ئیبن وشددا رەکی گرنگ دەگەت. وەلە ئو لەردا لە پەگی زینی چالاک ناهزرەت (ئەمە لای ئیبن باجە و ئیبن توفەیل پەشینەیی بوو)، بەکو دەیوەت باشتر دیاریی بکات کە داخە مەسەلەکە پەیوەند بە زینی شیمانەییەوە / پەتەنسیەلەوە (یان ماتەریەلەوە) چەن بەت. زرینەی کەنترین نووسەران بەچوونەکی هاوشویان لەبارەی زینی شیمانەیی هەبوو. ئاخر چە کندی، چە فارابی و ئیبن سینا (هەروەها پاشوارانیان) وایان دادەنا کە هەموو مرەڤەک خاوەنی زینەکی خیی شیمانەییە، تەنانەت کاراییەکی گرنگیان پەدابوو: زینی شیمانەیی گرەکە دەرفەتی بەختیاربوون بە تاکەکەس بەخسەنەت (بەگومان

فارابی سنووری بە دانابوو). ئاخر دەگەترا، گەر مرۆڤ بەی بلوەت مەئریفە بەدیبهەنەت، ئەوسا زەینی شیمانەیی خەی ەیالیزە (تەحقیق) دەکات و بەشی لە جیهانی هەشکیی ئەزەلیدا بەردەکەوەت.
ئیبن ەوشد دژی ئەو تەوانینە دەوەستەتەوە. بە دیدی ئەو چەند هەیەک هەن کە ئاماژە بە هەبوونی یەک زەینی گشتگیری (یونیڤەرسالی) شیمانەیی دەدەن. ئەمە دەبەت لە لایەک ئاستگەلی تاکەکان (لەرە بەواتای ئاستەکانی تاکە مرۆڤ) و گشتەتی (لەرە بەواتای مەئریفەی هەشکی) لەیەک جیابکەینەوە. کارایەکانی سەر بە تاکەکەس بەندن بە لەربوونی لەشکی-دەرکییەوە و سەرجەمی ئەو کردانە کە پەیوەندییان بە شئورە دەرکییەکانمانەوە هەیە (وەک دەرککردن، یادوەری، پەشبینی و هتد)، سەر بەوانن، بەیە کارایەکان لە لایەن دەروونەکی تاکەکەسییەوە کە لەتەک لەشدا لەناودەچەت، پەکەوە دەگونجەنرەن. وەلە بە تەوانینی ئیبن ەوشد مەئریفەی هەشکی سەر بە کایەی تاکەکەس نییە، بەکو خەی لە سەرووی هەموو ئەو سەرئەنجامانەوە دەبینەتەوە کە لە تاکە دەرککردنەکانەوە بەدیدەهەنرەن، ئەویش چونکە مەئریفەی هەشکی بە دامالین (ئەبستراکسیەن) لە سەرئەنجامەکان، تەگەیەک دەسازەنەت. وەلە تەگە گشتییە و زانین لەمە تەگە لای سەرجەم مرۆڤان هەمان زانینە (بە نموونە یاسا ماتماتیکییەکان). لەرەوە ئیبن ەوشد دەرئەنجامەنەت: دەبەت شوەنگەی (ئینستانسی) تایبەت بە ناسین لای سەرجەم مرۆڤان هەمان شوەنگە بەت. هەروەها ئەرگومەنتەکی دی لە خودی زەینی شیمانەییەوە دەکەوەتەوە: زەینی شیمانەیی، پەش ئەوەی بهزرەت، توانستی پەتییە. ئیبن ەوشد پەناسەی دەکات وەک: "بەشیمانەیی بریتییە لە سەرجەمی ئەو فەرمە (هەشکی) یانە کە سەر بە فەرمە گشتگیرە (یونیڤەرسالە) ماتەریەلەکانن". ئەو هەروەها جەخت دەکات: "پەش ئەوەی (زەینی شیمانەیی – و) لەیان (لە فەرمە گشتگیرە ماتەریەلەکان – و) تەبگات، خەی بوونەوەرەکی کردەکی نییە". بەگومان زەینی شیمانەیی وەک توانست ناجەستەییە، هەروەها وەک توانست هەمیشە هەبووە. ئەمە هەروەها ئاماژەیە بە گریمانەکردنی یەک تاکە زەینی شیمانەیی کە ئەزەلییە و بە چالاکییە (فەلسەفەییە)کەی گەرەنتی بە نەمریی ەەگەزی مرۆڤ دەدات – بەگومان نەک بە نەمریی تاکە مرۆڤ.

کاوە جەلال لە ئەمانییەوە

پەراوەز

) مەبەستی نووسەر پەشنیارەکەی ئیبن توفەیلە بە ئەوە کە

پەرچەکردار بەرانبەر فەلسەفەی ئیبن سینا بنوێنرێت: ئیبن توفەیل نایدەوێست وەک غەزالی رەخنە لە فەلسەفەی ئیبن سینا بگرێت، ئەو هەروەها نایدەوێست وەک ئیبن باجە بگەڕێتەوە بۆ فەلسەفەی فارابی، بۆ پێچەوانەوە ئیبن توفەیل لەو بڕوایەدا بوو کە دەشێت کەسێک لە مەبەستەکانی ئیبن سینا و غەزالی چەبکرێت بڕوانێ: هەمان نووسەر: فەلسەفەی ئیسلامی. سەقامگیربوونی فەلسەفە لە ئیسپانیا. هەمان سایت.

٥) "فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الأَبْصَارِ". لە وەرگێڕانی هەژار موکریانی: "سا ئەوە دەرس وەرگرن، ئەی گرەی خاوەن ئاوەزان".

٦) "أو لم ينظروا فى ملكوت السموات والارض وما خلق الله من شىء …" (بە کوردی لە وەرگێڕانی هەژار موکریانی: "ئاخۆ ئەوان لە دامو دەزگای پێ شکۆی عاسمانەکان و زەمین و هەرچی خوا دروستی کردوون، نا نەماون؟". لای بورهان محەمەد یاسین، تەفسیری ئاسان: "ئایا بە سەرنجیان نەداوە لەو هەموو دەسکاتە گەورەیەی خودا لە ئاسمانەکان و زەویدا و ئەو هەموو شتانەی کە خودا بەدیی هێناون؟".

٧) "ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ …". لە وەرگێڕانی هەژار موکریانی: "بە کارزانی و ئامۆژگاریی پەسند، مەردوم بەرەو ڕێگەی پەروەردەت گازی بکە و بە چاکترین شێوە لێگەیان بدە."

٨) "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى". لە وەرگێڕانی هەژار موکریانی: "ئەو خودایەی لەسەر تەختی خەی دامەزرا".

٩) دەربارەی ئەرەبییەکە: "وهو الذى خلق السموت والارض فى ستة أيام و كان عرشه على الماء …". لە وەرگێڕانی هەژار موکریانی: "هەر ئەویشە کە ئاسمانان و زەمینی لە شەش ڕۆژدا دروست کرد و تەختی فەرمانڕەوایی ئەو لەسەر ئاو بوو …".

سەرچاوە:

Ulrich Rudolph, Islamische Philosophie, München 2004

فەرهەنگۆک

ماتەری: (بە واتای وشە) کەرەسە.

پارافراز: دانەوەی تێکستێک بە وشەی خۆیی.

ڕۆس پوبلیکا: کۆمار، ناونیشانە لاتینییەکەی دیالۆگی "پۆلیتیا"ی پلاتۆنە کە بە ئەمانی وەرگێڕاوە بە "دەوڵەت".

زەینی شیمانەیی / توانستێکی (پۆتێنسیەل) و زەینی کردەکی (ئێکتوەل): یەکەمیان توانستی سروشتیی مرۆڤە بە هزرین، فێربوون و

هتد، کە تایبەتە بە سەرجەم مرۆڤان؛ دووەمیان ئەو زەینەیە کە لە شتە کەرەسەییەکانەوە (ماتریالەکانەوە) فەرمەکانی کرۆکی گشتاندووە، واتا بە دامالین لەیان تێگەیکی گشتیی سازاندووە، هەروەها شارەزای هەر پرنسیپێکی زانستکانە.